

חשבת דרכי

נקודות אור ע"פ משנת הגר"מ שפירא זצוק"ל

פרשת מקץ תשפ"א | גליון מס' 156

לעילוי נשמת האשה בלה בת ר' מנחם הלל לוינ' ע"ה

"טוב עין הוא יברך" – עין טובה לעומת עין רעה

הדברים האלו בעצמם מתגלים באופן שאותו דבר הופך להיות רע. אותו טוב מושלם שיורד מלמעלה, נקלט ונתפס על ידי כח שהוא רע, אשר לוקח אותו לעצמו, אוכל את כל ההשפעה הטובה, ונשאר רע כמו בתחילה. כך הוא טבע הדברים, כך הם נראים מצד עצמם, כך הם יורדים, וכך הם נקלטים. הם יורדים מלמעלה טובים עד כדי שלימות, והם מתקבלים למטה חסרים, עד כדי ש"לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרע".

כך היא בעצם הצורה שהדברים נראים בעולם, מלמעלה יורד רק טוב, והרע נעשה רק אצלנו, הרע הוא בכח הקליטה שלנו. אנחנו מביאים את ה"עולות אחריהן מן היאור". מאותו יאור, שמשם מגיע הדבר השלם הזה, היפה והטוב, מיד אחר כך מגיעות אותם ה"עולות אחריהן", והן רעות, וכשהטוב צריך להגיע אלינו, הרע משתלט עליו ולוקח אותו, והוא לא נהיה טוב.

בכוחו של יוסף הטוב משפיע ומתקן את הרע

אכן, בתוך הסדר הזה, מתגלה שיש צורת אדם הנקרא יוסף, אשר יכול לשנות את הסדר והמהלך הזה, וכאשר הוא משנה את הדברים, הרי שאז להיפך, אדרבה, הטוב משפיע על הרע ומתקן אותו, מסלק את הרע שבו, הוא נותן לו ומתחלק איתו, וכך, הטוב והרע חולקים ביניהם בשווה ונהיים שווים. יוסף, הוא זה שלוקח את הטוב ומעמידו בצורה כזו, שכאשר הוא מגיע הנה, הוא משפיע באופן שגם הרע נהיה מתוקן, הרע מתחלק עם הטוב, והם נעשים טוב בשוה.

וכך, החלום מספר לנו דבר נורא, שמהשמים יורדים דברים טובים, מלמעלה מתגלים הדברים הטובים ביותר שיכולים להיות, אלא שכאשר הם מגיעים הנה, אלינו, אנו מקבלים אותם באופן כזה, שהרע שאנחנו מייצרים פה, הרע שנמצא אצל המקבלים, הוא זה שקולט ולוקח את אותו שפע, ואוכל ומחסל אותו, כך, שאותו שפע לא משפיע שום דבר, הכל נשאר רע כאשר בתחילה. אכן, זה דבר נורא ואיום שלא יתכן שיהיה, לכן, יש לזה פתרון, והוא, "ויוסף הוא השליט על הארץ, הוא המשביר לכל עם הארץ", יש צורת אדם הנקראת יוסף, ועל ידו הטוב מתקן את הרע, הטוב מתגבר ומצליח להשפיע טוב גם על הרע. עלינו להבין מה נקודת העיקר שהתורה מגלה לנו כאן, מה ענינו של יוסף בדבר הזה, מה מלמדים אותנו.

טוב עין לעומת רע עין

ישנן שתי מידות, זו לעומת זו, עין טובה ועין רעה. בפסוקים במשלי נאמר "טוב עין הוא יברך כי נתן מלחמו לדל" (כ"ב ט), ולעומת זאת "אל

חלומו של מלך מגלה את צורת ההנהגה

איתא בבראשית רבה (פרשה פ"ט ד') "ופרעה חולם, וכל הבריות אינן חולמין, אתמהא, אלא חלום של מלך של כל העולם כולו", יש כאן משהו כללי, משהו שכולל את הכל.

חז"ל אומרים, שאם פרעה חולם, פירוש הדבר, שהחלום הזה צריך להודיע משהו כללי לכל העולם כולו, זה חלומו של מלך, ואחר שמצרים היתה אז המלכות הגדולה והמרכזית, כולם באו לארץ מצרים לשבור בר, החלום הזה נוגע לכל העולם כולו. התורה מספרת את מה שקרה במצרים, אבל אחר שהחלום הזה הוא חלום של מלך, הרי שפרעה חולם כאן משהו שהוא כלל עולמי, השייך לעולם בכלל, יש בחלום הזה משהו שמלמד על ההנהגה הכללית.

בנוסף לכך, החלום הזה היה נקודת ההתחלה של גאולת מצרים, כאן מתחיל המעשה של גאולת מצרים, וכפי שנאמר בתהלים, בפרק העוסק בגלות מצרים, "שלח לפניך מלאך, לעבד נמכר יוסף" (ק"ה י"ז), בורא העולם שלח את יוסף לפני כלל ישראל, כדי שהוא יגיע למצרים ויכין את המקום שיוכל לקלוט את כלל ישראל. הקיום של גלות מצרים וגאולת מצרים התחיל ביוסף, והנה, אחר שבמצרים נולד כלל ישראל, כאשר גלות מצרים היתה ההריון של כלל ישראל, וגאולת מצרים היתה הלידה, וכל זה הגיע מכוחו של "שלח לפניך מלאך, לעבד נמכר יוסף", וזה קרה מכח החלום, נמצא, שהחלום הוא דבר ששייך לכלל הבריאה כולה, החלום הזה משמעותי לכל תהליך הבריאה כולו.

מלמעלה יורד שפע של טוב שנאכל על ידי הרע

נתבונן בגילויים שמגלה החלום. בתחילה, הדבר הראשון שמגיע, גם בפרות וגם בשיבולים, הכל "יפות מראה", "בריאות בשר", "טובות", ומיד אחריהן מגיע הצד שכנגד, אותן פרות, אבל הן "רעות" ש"לא ראיתי כהנה כל ארץ מצרים לרוע", מלכתחילה מגיע אותו דבר שאין כמותו לטוב, מיד אחר כך מגיע אותו דבר שאין כמותו לרוע, זה החלום.

בנוסף, אנו רואים שבאותה התגלות של חלק הרע, כח הרע שישנו פה בולע את כל הטוב ונשאר רע כבתחילה, "ולא נודע כי באו אל קרבנה", הטוב נעלם לתוך הרע והרע לא מתהפך, הוא לא משתפר ולא נהיה טוב יותר, הרע נשאר רע כבתחילה.

מהמעשה הזה שכתוב בתורה אנו לומדים שני דברים. צורת התגלות הדברים היא כזו, מלכתחילה הם מתגלים ונתפסים כמו שהם צריכים לרדת מלמעלה, בשפע. הם נראים טובים, יפים, בריאים. אולם כשהיורד אלינו,

סוד כיבושיו של אלכסנדר - העין שאינה שבעה

יש כאן מסר נפלא מאד. כי הנה, לצערנו, אנו עדיין עבדים ליון, 'אכתי עבדי יון אנו', יון כבשה את כל העולם כולו, והיא השתלטה גם על כל מערכת הדעת. המכוון של יון לא היה רק לכבוש את הטריטוריות של העולם, אלא לכבוש תחתיהם את כל המציאות כולה, כולל גם את ההבנה, את תפיסת האמת, את תפיסת המציאות, אלו דברים שנוגעים מעבר לעולם הזה. יון התכוונה לשלוט גם במוחלט, היא התכוונה להכריע גם בעניינים שהם מוחלטים, היכן נמצאת האמת המוחלטת.

זה הדבר שהגמרא מתכוונת להגיד, אלכסנדר עבר את העולם הזה, והתכוין להשתלט ולהשליט גם שם את מה שהוא השליט תחתיו כאן. הוא כבש את כל העולם כולו, ועתה הוא רצה לכבוש גם את כל המציאות כולה, גם את מה שמעבר לעולם הזה. כוונת אותם יונים, שכמו שהם כבשו את כל המערכת הטבעית, כך הם רצו לכבוש גם את המערכת העל טבעית, את מה שמעבר לעולם. זאת הנקודה של ההתפרצות שלו לגן עדן. הוא התפרץ לגן עדן ואמר פתחו לי, גם לפה אני רוצה להיכנס, גם פה אני רוצה להביא, לדעת, ולתפוס, גם על זה אני רוצה לשלוט.

אכן, הם שלחו לו משם וגילו לו, אתה שייך רק למערכת שנראית בעינינו, הם שלחו לו עין של אדם, והראו לו עד היכן הדברים מגיעים, עד היכן כוחה של העין, וכמאמר הכתוב בקהלת (א' ח') "לא תשבע עין לראות". לשון זו של שביעה נאמרה על העין גם בכתוב וגם בלשון הגמרא "כלים שלא שבעתן העין" (ב"מ כ"ג ע"ב), העין אוכלת ושבעה, זו העין.

הדבר שאותו גילו לו ממקום האמת, ממה שהוא מעבר למערכת העולמית, גילו לו מי הוא באמת. כל גדולתו, כל כיבושיו, הכל, זאת העין, אותה עין שאינה שבעה. לכן הוא רוצה יותר, הוא רוצה עוד. אכן, עם הדבר הזה, כך גילו לו, לא תוכל בשום אופן להשתלט אלא רק על מה שהעין רואה, אולם מעבר לזה, לשם לא תגיע. שלחו לו ממקום האמת, להסביר לבאר ולגלות לו מה הסוד של כל מה שהוא עושה. כל מה שהוא עושה, זה להוציא לפועל את העין הרעה, העין שאינה שבעה, העין שהיא תמיד חסרה.

העין מגלה ונותנת את המציאות בעולם

כדי להבין מעט בדברים, נקדים לבאר את ההבדל בין טוב לרע. המושג טוב, פירושו, דבר הראוי לתכלית שלשמה הוא נעשה, זה נקרא דבר טוב, לעומת זאת, דבר רע נקרא דבר שבור וקטוע, דבר שלא מתאים, שאי אפשר להגיע על ידו לאותה תכלית מבוקשת שהדבר נוצר בשבילה, מלשון סולם רעוע, וכלשון המשנה בזבים (פ"ג מ"א) "אילן שכוחו רע", היינו, אילן שמי שיטפס עליו ישבור את האילן ויפול, זה נקרא רע. כך היא העין הרעה, זו עין שהיא תמיד חסרה, דבר קטוע שאף פעם נשלם.

פירוש הדבר, הקב"ה נתן לנו עיניים שתפקידם בעולם הוא לתת מציאות לדברים. כי הנה, לשון חז"ל, שהקב"ה ברא את כל העולם לגילוי, כביכול, בורא העולם מגלה משהו על ידי כל הבריאה כולה. כל הבריאה כולה אומרת, מגלה משהו. הגילוי הזה נמסר לעיניים, שהן הרואות. נמצא, שהתפקיד האמיתי של העין הוא לתת לדברים מציאות אמת. הגילוי של אותה מציאות שבורא העולם נתן להם, והתכוין לגלותה, נעשה על ידי העין, כלומר, העין היא זאת שנותנת לדברים את מציאותם האמיתית. זאת עין טובה, עין שנותנת מציאות, זה מה שעין צריכה לעשות.

המילה עין, היא גם מלשון מעיין, "ואבוא היום אל העין" (בראשית כ"ד מ"ב), עין, בעצם, זה דבר שנובע, מעיין מים חיים, ומן העין הולכת ומתגלה המציאות.

אכן, במה דברים אמורים, באדם שתפיסת המציאות שלו היא תפיסת אמת. כאן נמצא ההבדל בין רע עין לטוב עין, רע עין זה אדם השייך לצד הרע. פירוש הדבר, שהוא חותך, קוטע, ומפריד את עצמו מהמציאות האמיתית, לוקח לעצמו. אדם, בדרך כלל, אם הוא לא טוב במיוחד, רואה את עצמו כמרכז המציאות, ואת כל הדברים הוא תופס ביחס לעצמו. כמו שאדם טוב תופס את כל הדברים ביחס למציאות האמיתית, כך אדם רע תופס את כל הדברים ביחס למציאות עצמו.

תלחם את לחם רע עין" (כ"ג ו'). מאדם רע עין אל תיקח שום דבר, הוא משפיע רע, אבל טוב עין, נותן ומשפיע טוב.

והנה, לכאורה, מעולם לא שמענו על מי שהוא רע אוזן, רע יד, או רע רגל, אדם רע משתמש בכל אבריו לרע, ואדם טוב משתמש בכל אבריו לטוב, אכן, כאן אנו מוצאים דבר מיוחד, העין, היא רעה מצד עצמה, היא לא עין של אדם רע, אלא עין רעה, [את הביטוי הזה אנו מוצאים גם בלשון, הלשון, אף היא רעה, היא לא לשון של אדם רע], אדם רע, כל אבריו רעים באותה מידה, אולם כאן אנו מוצאים עין רעה.

מה עניין העין ששלחו לאלכסנדר מלמעלה

הגמרא במסכת תמיד (ל"א ע"ב) מספרת באריכות על אלכסנדר מוקדון, תחילת הסוגיא בעשרה דברים ששאל את זקני הנגב, היינו זקני ישראל, ובהמשך מסופר עליו שהוא רצה והתעקש ללכת בדוקא לאפריקה, ואת כל שאירע לו שם במחוז שנשלט בידי נשים, ואחר שהוא הגיע עד סוף כל המקומות שהוא יכול להגיע בעולם, הוא המשיך ללכת, והגמרא מספרת כאן סיפור, כדלהלן, שהמהר"ל כותב עליו שהוא לא היה באופן פיזי.

"כי שקיל ואתי", היינו, הוא המשיך ללכת, והכונה בזה, שהוא כבר המשיך ללכת אחרי הסוף. אחרי כל מה שהוא כבר כבש מהעולם, וזה כבר היה הכיבוש הסופי, הוא המשיך הלאה ללכת, "יתיב אהוהא מעיינא קא אכיל נהמא", הוא ישב על מעיין ואכל שם לחם, "הווי בידיה גילדני דמילחא", היו בידיה דגים מלוחים, "בהדי דמיחורא להו נפל בהו ריחא", כאשר הוא רחץ אותם במעיין יצא מהם ריח טוב במיוחד, [כך כתוב בגמרא לגירסתנו וכך כתוב במפרש, אולם גירסת הרא"ש "נפל בהו רוחא", היינו, אותם דגים מלוחים חזרו לחיות מכח מי אותו מעיין], אמר אלכסנדר "שמע מינה האי עינא מגן עדן קאתי", המעיין הזה מגיע מגן עדן, הוא מגיע מהעולם הבא, "אידלי כוליה עד דמטא לפיתחא דגן עדן", הוא הבין שהמעיין הזה מגיע ממקום יותר גבוה. ממקור שהוא מקור החיים, ועקב אחר מקור המעיין, הלך לקראת המקור הראשון של המעיין, וכך הוא הגיע לפתח גן עדן.

הגמרא מתכוונת ללמדנו בסיפור הזה, שאותו אלכסנדר, שהקב"ה נתן לו כח לכבוש את כל העולם כולו, כאשר הוא גמר לכבוש את העולם, הוא נשא את עיניו לכבוש יותר מכך, הוא רצה לכבוש גם את מה שמעבר לעולם שלנו, וכך, כשהוא הגיע לקצה העולם, הוא הגיע לנקודה שמתחברת למה שנקרא העולם הבא, הוא הגיע לשם, הוא הגיע לקצה הקצה, מתכוונים להגיד לנו בזה, שכל הסיפור של אלכסנדר לא היה מעשה של מלחמות וכיבושים בעלמא, אלא זו היתה מתנה שניתנה לו מלמעלה לכבוש את הכל.

וכך, ממשיכה הגמרא לספר, כאשר הוא הגיע לפתח גן עדן, "רמא קלא פתחו לי בבא", הוא הרים את קולו, וצעק, פתחו לי את הדלת, ואז הוא שמע קול שעונה לו מבפנים, "אמרו ליה, זה השער לה' צדיקים יבואו בו", זה לא אתה, אתה לא תיכנס הנה, "אמר להון", הוא השיב לאלו שענו לו מבפנים "אנא נמי מלכא אנא, מיחשב חשיבנא, הבו לי מידי", אני מלך ואני חשוב, תנו לי משהו, "יהבו ליה גולגלתא חדא", במפרש כתוב שנתנו לו ראש, גולגולת, והרא"ש מפרש שגלגל עין ניתן לו, גלגלא דעינא.

עתה כמובן הוא רצה לדעת מה ערכו, הלא זו היא יון, את הכל הם מודדים ושוקלים במידות פיזיות, במידות של העולם, אז הוא שם אותו על משקל ורצה לדעת כמה זה שוקל, "אתייה תקליה לכוליה דהבא וכספא דידיה בהדיה לא הוה מתקליה", הוא שם כנגד זה בכף השניה של המשקל את כל מה שהיה לו, והדבר הזה, אותו גלגל עין או גולגולת עם עין, הכריע את הכף. כל מה שהוא שם כדי להכריע כנגדו, לא עזר.

"אמר להון לרבנן מאי האי, אמרי, גלגלתא דעינא דבישרא ודמא דלא קא שבע", החכמים אמרו לו שזה גלגל עין של בשר ודם, והיא לא שבעה, כל כסף וזהב שתשים לא מספיק לה, היא תמיד רוצה יותר, היינו, היא תמיד שוקלת, והדבר הזה אינו מספיק בשבילה, זה אף פעם לא יכריע את הכף כנגדה, זה הדבר ששלחו לו, זה הוא גלגל עין של אדם.

לכן, בכחם של בני אדם שעינם רעה, לגרום שהדבר יצא מחוץ למציאות. כשאדם מסתכל על דבר, וההסתכלות היא שהדבר הזה הוא לא טוב, זה לא צריך היה להיות, והרי בורא העולם ברא אותו כדי שהוא יתגלה לבני אדם, לכן, כאשר בני אדם לא רוצים בזה, זה נראה להם לא טוב, מציאות לא טובה, הקב"ה ברא עולם, ואחרי שהעולם נברא, כתוב על כל מעשה בראשית 'וירא כי טוב', זה הקיום, הקיום הוא ה'וירא כי טוב', ואת הדבר הזה מסר כביכול בורא העולם לבני אדם, ההשלמה של המציאות הנקראת 'וירא כי טוב', ניתנה ב'והארץ נתן לבני אדם', ואותה אנחנו צריכים להשלים, אולם כשאנינו מקיימים את 'וירא כי טוב', כאשר אנחנו 'וירא כי רע', אז הדבר לא יהיה קיים. בלי 'וירא כי טוב' הדבר לא קיים.

יון השליטה את העין הרעה על כל העולם

אותה אומה, אותו אלכסנדר, הכובש הגדול של כל העולם כולו, שהוא גם המשליט הגדול של חכמת יון, הדעת של יון, על כל העולם כולו, כוונתו הייתה להשליט זאת גם למעלה, גם על אותו מעיין שיוצא מגן עדן. הוא מגיע עד לפתח, וצועק, פתחו לי, גם לשם אני רוצה להגיע ולהיכנס.

הדבר שהם הביאו לעולם, זו תפיסת הדעת ש'המציאות זה אנחנו', רחמנא ליצלן מהאי דעתא, אבל זאת היתה דעתם, ובעל כרחנו זאת הדעה השלטת בעולם, זה השקר הגדול והנורא, זה כח הרע שישנו בעולם. ברגע ש'המציאות זה אנחנו', שהמציאות נקבעת על ידינו, והמציאות כולה היא לא המציאות האמיתית, יוצא מזה, שאנחנו קובעים מה היא מציאות אמת ומה לא מציאות.

ידועה לשון הרמב"ן בפרשת אחרי מות (ויקרא ט"ז ח) "כי היינו צריכים לחסום פי המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי היוני אשר הכחיש כל דבר זולתי המורגש לו, והגיס דעתו לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים, כי כל ענין שלא השיג אליו הוא בסברתו איננו אמת" היונים כפרו בכל מה שלא ראו בעיניהם. כשאדם עושה את עצמו למרכז המציאות, הרי שאז המציאות עצמה, היינו, האמת, היא מה שהוא תופס, ומה שהוא לא תופס, איננו, לא קיים, ה'אני' שלו, זה הקיום, זו המציאות עצמה, רחמנא יצילנו. כך חי העולם, נקוה שאפילו היום עדיין אי אפשר לומר כל העולם, עדיין יש חלק קטן מאד מאד שלא חיים במחשבה הזאת, אבל כך העולם חי, כל אחד ואחד מכל באי עולם, חי באותה מחשבה.

זאת הסיבה שכל העולם כולו נלחם בכל העולם כולו. זה בהכרח, משום שאם 'אני' המציאות, אם כן מה 'אתה' עושה פה, והשני אומר את אותו דבר, וכך, זאת מלחמה מוכרחת, לכן כל העולם נלחם בכל העולם, והמלחמות הן מבית ומחוץ, וכלשון מגילת אסתר (פ"ט כ"ח) "משפחה ומשפחה מדינה ומדינה ועיר ועיר", המלחמות מתפשטות על כל זה, כולם נלחמים בכולם.

המקור הוא העין הרעה שיוון השליטה על כל העולם כולו. אותה עין רעה שהשליכו לאלכסנדר ממקום האמת, כדי להראות לו, ראה, איך האמת מסתכלת עליך. ממקום האמת, מהעולם הבא, זרקו אליו לגלגל עין, כדי שהוא יתפוס וידע מאין הוא שואב את כל הכח, עד שהעולם לא מספיק לו, הוא צריך גם את העולם הבא.

הפגם של אבשלום הגיע מכח העין

דבר דומה מספרת הגמרא בנדה (כ"ד ע"ב), "תניא אבא שאול אומר קובר מתים הייתי, פעם אחת נפתחה מערה תחת ועמדתי בגלגל עינו של מת עד חטמי", הוא שקע בתוך לגלגל עין של מת עד חטמו, הכוונה בזה שהתאפשר לו רק לנשום כדי שישאר בחיים, אבל הוא היה כולו שם, "כשחזרתי לאחורי אמרו עין של אבשלום היתה, ושמה תאמר אבא שאול ננס הוה, אבא שאול ארוך בדורו הוה ורבי טרפון מגיע לכתפו ור' טרפון ארוך בדורו הוה" והגמרא ממשיכה ומונה מתחת לר' טרפון עד עשרה שכל אחד מהם שהיה ארוך בדורו הגיע לכתף של השני, וכפי שאומרים בלשון העם, היה גבוה ממנו בראש שלם. אבא שאול היה אדם גבוה מאד מאד, גבוה במיוחד, והוא נכנס בתוך עין של מת וכמעט נטבע שם, ואמרו לו, זאת העין של אבשלום.

מעשה אבשלום היה, כידוע, שהוא מרד בדוד אביו ורצה את הכל, הוא לקח את כל פילגשי אביו, ורצה להרוג את דוד עצמו, וכאן הגמרא מספרת

והנה, המציאות עצמה היא כולה ברכה, זאת המציאות עצמה, כולה שפע שירוד מלמעלה, וכביכול בורא העולם מעניק אותו ונותן לנו שפע. כל מה שאנחנו רואים, זה הכל שפע שירוד מלמעלה, גילוי של מציאות שירוד, וכולו השפעה טובה. אכן, אדם שלא שייך לצד הטוב, אדם הרואה את המציאות כולה באופן שהוא המרכז, היינו, הוא המציאות, ומציאותם של כל הדברים היא עד כמה שזה מתייחס אליו ומיטיב עמו, הדבר קיים רק עד כמה שהוא מצטרף באיזה אופן שהוא לשמש עבורו, והוא קיים רק לצרכו שלו, אדם כזה לוקח את הדבר מהמציאות האמיתית, ומעבירו למציאות הקטועה שלו, כך נראה אדם רע עין.

"איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם, רבי אליעזר אומר עין טובה" ו"איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם, רבי אליעזר אומר עין רעה" (אבות ב' א'), "טוב עין הוא יבורך", טוב עין, פירוש, הוא רואה את המציאות כמו שהיא, והמציאות כמות שהיא, היא שפע שבורא העולם מעניק ונותן, כל המציאות כולה היא שפע שמגיע אלינו, ומה שאנו רואים פה זה השפע שניתן לנו. כאשר אנו נותנים לדברים האלה את המציאות האמיתית שלהם, כאשר אנו מסתכלים עליהם, באופן שכל מה שאנו רואים זאת טובה שמושפעת עלי, זאת המציאות שבורא העולם מגלה ונותן לי אותה, זה טוב עין.

הדבר הזה לא חל באדם, זה חל בעין, היינו, זאת הסתכלות אחרת. אנו רואים את הדבר הזה כטוב, משום שאנו רואים את הדבר הזה כהשפעה אמיתית, השפעה של טובה, של שפע שבורא העולם מעניק לנו, זה נקרא טוב עין.

עין רעה מפקיעה את עצם המציאות

זה טעם הדין שמצינו בתחילת בבא בתרא (ב' ע"ב) "אמר רבי אבהו אמר רב הונא אמר רב אסור לו לאדם שיעמוד על שדה חבריו בשעה שעומדת בקמותיה". עומדת בקמותיה, היינו, היא נראית מלאה בשפע רב, הדברים מסודרים, ובלשון החלום של פרעה "יפות בריאות וטובות", אסור לאדם לעמוד ולהסתכל על שדה כזו, משום שבהסתכלות של אדם רע עין, הרי זה של משהו אחר, זה לא שלי, לי אין שום שייכות לדבר הזה, אז הדבר הזה זאת מציאות רעה, זאת מציאות נגדי, זה דבר לא טוב, משום שהטוב זה אני, הטוב זה מה ששייך אלי, במציאות האמיתית, מרכז המציאות, זה אני, ומכיון שהדבר הזה הוא שדה חברי ולא שדה שלי, מוטב שהדבר הזה לא יהיה, הלא זה צריך היה להיות שלי, אחרת אין לזה זכות קיום, כי המציאות זה אני. המבט עצמו, ההסתכלות עצמה, עושה את הדבר הזה לרע, ההסתכלות עצמה היא רעה, והיא רואה את הדבר הזה כדבר לא טוב. כדבר שהוא כנגד המציאות, סותר אותה.

מכאן נובעים דברי חז"ל, שצריך להיזהר ולהישמר בראיית העין, בני אדם פוגמים בעיניהם. הלא מה היא העובדה המזווה ש כאשר בני אדם מסתכלים בעין רעה על דבר, הוא נפגע, איך זה קורה, מי נתן להם שליטה על רכוש של משהו אחר.

אכן, הקב"ה ברא את הבריאה, ונתן לעין את התפקיד להשלים את המציאות של כל הדברים כולם, משום שהדברים כולם נבראו כדי להתגלות, והגילוי הוא על ידי העין, היא זאת שנותנת את המציאות השלמה, את השלמת המציאות של הדברים. אם הדבר הזה לא טוב לאדם, העין רואה אותו כדבר שהוא כנגד המציאות הנכונה.

הקב"ה השליט את בני האדם. אליהם, כביכול, בורא העולם גילה את המציאות כולה, וכשבני אדם מסתכלים בעין רעה, אז המציאות היא כמו שבני אדם מגלים אותה, בני האדם הם אלו שמשלימים וקובעים את צורת המציאות, ואם למי שמסתכל הדבר הזה הוא לא טוב, פירוש הדבר, שהמסתכל קובע שמוטב לדבר הזה שלא יהיה. אם כך נקבע בעיני המסתכל, אז הדבר הזה כאילו צריך להיות מושלך החוצה מהמציאות. כך המציאות נראית, כך היא נתפסת, כמו שבני אדם רואים ומגלים אותה. בני אדם בראייתם שלהם, הם אלו שמשלימים את צורת המציאות האמיתית, כי המציאות נבראה כדי להתגלות לבני אדם. האופן שבני אדם מגלים את אותה מציאות, זאת צורת המציאות האמיתית.

"פורת", נקרא לשון פריה ורביה, נתוספו לו עוד מקומות, המקדש גדל ונתרבה, פרה ורבה, מה שאין כן באף מקום אחר, זה היה רק בחלקו של יוסף, משום ש"בן פורת יוסף" זה "עלי עין", העין הטובה של יוסף, היא זאת שמשפיעה ונותנת את המציאות האמיתית, היא שְׁמָה אותה בכל מקום שהיא מסתכלת.

ונוסף לכך על פי הדברים אף את המשך הפסוק, כי הנה, חז"ל שואלים על לשון הפסוק "ויבך על צוארי בנימין אחיו", וכי כמה צוארים יש לבנימין, ומתרגמים שמדובר בשני בתי המקדש, אולם בהמשך הפסוק כתוב "ובנימין בכה על צואריו", וחז"ל לא מפרשים מה הם שני הצוארים של יוסף, הרי משכן שילה היה רק אחד.

והנה, שם בגמרא בזבחים כתוב "רבי אבדימי בר חסא אמר, אמר קרא ולו תאנת שילה מקום שכל הרואה אותו מתאנח עליו על אכילת קדשים שלו", וברש"י שם "תאנת, לשון תאניה ואניה, שהיו מתאנחין ורואין שמשם היו זוכרין אכילת קדשים שהיתה במקום מראיתו", בשילה, היתה אכילת קדשים כזו, שכל מי שרואה את חורבן שילה מתאנח באופן מיוחד, זה היה מקום שבו אכילת הקדשים התפשטה בכל הרואה, היינו, זה קידש כמעט את כל ארץ ישראל. כל מקום שאפשר לראות משילה, או, לראות משם את שילה, אלו מקומות מאד רחוקים, וזה קידש ממש, אפשר היה לאכול קדשים כמעט בכל הארץ, לכן, יש כאן אנוחה מיוחדת על אכילת קדשים.

מעתה, זה פירוש הפסוק, אלו הם צואריו של יוסף. האחד הוא עצם המשכן בשילה, אולם חוץ מעצם המשכן היתה כאן פריסה והתפשטות של אכילת הקדשים לכל צד ולכל עבר, מין פריה ורביה של אכילת קדשים, מכח שילה נתקדה יותר ממחצית ארץ ישראל לפי החשבון. כאשר הקריבו קרבן בשילה, ניתן היה לשוב הביתה ולאכול קדשים, הם לקחו את הבשר איתם לכל מקום, עד המקום שרואים משם את שילה.

בגמרא במסכת בכורות (נ"ד ע"ב) משמע שפעם היו לבני אדם עיניים טובות באופן מיוחד, הגמרא אומרת, שכאשר רועה נמצא באמצע, בין שני עררי צאן, הוא מצרף אותם למעשר בהמה, וניתן לצרף את כל העדרים שהוא רואה, שעניני שולטות בהם, וכתוב שם שהרועה מצרף שני עדרים במרחק שמונה מיל [שהם שמונה קילומטר] לכל צד, בכזה מרחק הרועה שולט לדעת אם כבשה עזבה את העדר, מעתה, כאשר אוכלים קדשים בכל הרואה, אפשר לאכול קדשים עד שפת הים, (א.ה. יש הלומדים שם שהוא רואה אף ט"ז מיל לכל צד), כאן נמצא ההבדל שבין יוסף ליון, זו עין טובה לעומת עין רעה.

הרמב"ן בפרשת במדבר (א' מ"ה) כותב, שמצות המנין שהקב"ה ציוה למנות את ישראל, היתה כדי שכל אחד ואחד יעבור ליד משה ואהרן, והם יתנו עליו את עיניהם לטובה. זה יהיה המנין, משה ואהרן יראו כל אחד ואחד מישראל, והם יתנו עליו עיניהם לטובה, זו היא עין טובה.

העין הרעה היא שמסלקת מן העולם

איתא בעבודה זרה (כ' ע"ב) "אמרו עליו על מלאך המות שכולו מלא עיניים. בשעת פטירתו של חולה עומד מעל מראשותיו וחרבו שלופה בידו, וטיפה של מרה תלויה בו כו", כתוב כאן, שאותו מלאך המות מופיע כמישהו שמלא עיניים, מכל הצדדים, הכל עיניים, היינו, כך מתפקד מלאך המוות, העיניים האלה הם עיניים המביאות מוות, אלו עיניים שלא רוצות את הקיום הזה, הוא מלא עיניים, מכל צד, הוא לא מתיר שום צד. אותו מלאך המות לא רוצה בקיום הזה, והעיניים שלא רוצות בקיום הזה, הם אלו שמסלקות אותו מן העולם.

כדאי מאד להבין ולדעת, יוון השליטה וכפתה על העולם בהכרח את המידה של עין רעה. עין רעה פירושה, אדם מסתכל, והתחושה שלו היא שהדבר הזה נגדו, וממילא הוא לא מציאות אמת, כי מציאות אמת זה 'אני', את זה הביאה יוון לעולם, כל ההשתלטות של יוון על העולם היתה כזאת. אכן, אנחנו אחרי הנצחון על יוון, הלוואי והיה זה נצחון אמיתי, אבל הנצחון יהיה שלם אם נדע ש"איזו היא דרך ישרה שיכור לו האדם" זו עין טובה, ו"טוב עין הוא יבורך".

לנו על עין הבולעת יצורים ענקיים, גדולים מאד, ומדובר פה על עין של בן אדם, זה הכח שטמון בעין, שהוא לעולם לא שבע.

איתא בברכות (י' ע"א) "אמר ליה ההוא צדוקי לרבי אבהו, כתיב מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו וכתוב לדוד מכתם בברחו מפני שאול במערה, הי מעשה הוה ברישא מכדי מעשה שאול הוה ברישא לכתוב ברישא מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו", אותו צדוקי שאל מדוע הקדימו את המזמור של אבשלום הנמצא בפרק ג' למזמור העוסק במעשה שאול שהיה קודם לכן ונמצא בפרק נ"ז, ענה לו רבי אבהו, "אתון דלא דרשיתון סמוכין קשיא לכו אנן דדרשינן סמוכים לא קשיא לן, דאמר רבי יוחנן סמוכין מן התורה מנין כו', למה נסמכה פרשת אבשלום לפרשת גוג ומגוג, שאם יאמר לך אדם כלום יש עבד שמורד ברבו אף אתה אמור לו כלום יש בן שמורד באביו אלא הוה הכא נמי הוה", "מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו", כתוב מיד אחרי "למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק", המדבר על גוג ומגוג, ללמד, שאם יאמר לך אדם, כלום יש עבד שמורד ברבו, איך תיתכן מציאות כזאת של גוג ומגוג, איך זה אפשרי, התשובה כנגד זה היא, הלא אתה רואה את אבשלום. גוג ומגוג שהם מבני יפת (בראשית י' ב'), כאשר כפי שהארכנו בשבוע הקודם, עיקרו של יפת ביון, הם אלו שדומים לאבשלום.

אין כאן המקום להאריך בעניינו של אבשלום, בכל אופן, אבשלום חטא ופגם בנקודה הזאת. הגמרא הרי אומרת (סוטה י' ע"ב עיי"ש) שדוד חילצו מכל שבעה מדורי גיהנם על ידי תפילה, כאשר הוא בכה עליו "בני אבשלום בני בני אבשלום מי יתן מותי אני תחתך אבשלום בני בני, והמלך לאט את פניו ויזעק המלך קול גדול בני אבשלום אבשלום בני בני" הוא אמר שבע פעמים בני כדי להוציאו מכל שבעה מדורי גיהנם, ולהחזירו באיזה אופן שהוא לקיום, למציאות האמיתית, אבל הוא היה כולו בצד ההוא. אדם שנידון לכל שבעת מדורי הגיהנם, פירוש הדבר שהאדם הזה יצא מן המציאות לגמרי, הוציא את עצמו מהמציאות בכלל. הגמרא מגלה כאן, שהדבר הזה קרה מכת העין הרעה שלו, העין הביאה אותו לדבר הזה.

מכת העין של יוסף אוכלים בכל הרואה

חז"ל שואלים בבראשית רבה (צ"ג י"ב) על הפסוק "ויפל על צוארי בנימין אחיו ויבך על צואריו", וכי כמה צוארים היו לו לבנימין, אלא, מתרץ המדרש, וכן מביא זאת רש"י שם (מ"ה י"ד), יוסף בכה על שני בתי מקדש שעתידיים להבנות בחלקו של בנימין ועתידיים להיחרב, וכפי שמצאנו שבית המקדש נקרא צואר, שנאמר "כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות" (שיר השירים ד' ד'), ובנימין בכה על המשכן שצריך להיות בחלקו של יוסף, הנקרא משכן שילה, אשר עמד שלש מאות ששים ותשע שנים, וחרב בימי עלי, כאשר פלשתים שבו את הארון, זה היה חורבן שילה, ועליו בכה בנימין.

במשנה בפרק האחרון של מסכת זבחים (ק"י ע"ב) כתוב שבמשכן שילה שהיה בחלקו של יוסף, יש מעלה מיוחדת, שקדשים נאכלים בכל הרואה. כי הנה, הדין הוא, שבמשכן במדבר, קדשים קלים נאכלים בכל מחנה ישראל, ובירושלים, הם נאכלים בכל העיר, ואילו בשילה היה מקום אכילת קדשים קלים בכל הרואה. הגמרא מסתפקת אם כל הרואה זה מקום שרואים אותו משילה, או מקום שמשם רואים את שילה, על כל פנים, הדין הוא שאכילת קדשים מתפשטת לכל הרואה, זה שטח ענק, כאשר ביום בהיר ניתן לראות למרחקים עצומים.

בגמרא שם (ק"י ח ע"א) כתוב בטעם הדבר "רבי אבהו אמר, אמר קרא בן פרת יוסף בן פרת עלי עין, עין שלא רצתה לזון וליהנות מדבר שאינו שלו תזכה ותאכל כמלא עיניה", לכן קדשים נאכלים בכל הרואה, וברש"י שם מבאר "בן פורת יוסף, לשון פריה ורביה, מקום אכילת קדשים נתרבה לו על ידי העין. ושילה בחלקו של יוסף היתה, כדכתיב, וימאס באהל יוסף, אחר ויטוש משכן שילה כתיב".

אותה עין שמנעה את עצמה ולא רצתה להסתכל בדבר שלא שייך לה, וכפי שמבאר רש"י שמדובר באשת אדוניו, העין הזו, בכל מה שהיא מסתכלת, היא זוכה בו. כל מי שמחבר את עצמו למציאות האמיתית, כל מה שהוא מסתכל, הופך להיות המציאות האמיתית. זאת העין הטובה של יוסף, "תזכה ותאכל כמלא עיניה".